

ISHLAB CHIQRISH XARAJATLARI HISOBINI YURITISHNING AHAMIYATI

Ahtamov Mirzabek Ilhom o‘g‘li

Andijon davlat texnika instituti

“Buxgalteriya hisobi va audit” yo‘nalishi 4-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20309463>

Ishlab chiqarish xarajatlari hisobini yuritish korxonada faoliyatining samaradorligini oshirish va moliyaviy natijalarni optimallashtirishda muhim vosita hisoblanadi. Xarajatlarni tizimli hisobga olish orqali korxonada mahsulot tannarxini aniq aniqlashi, resurslarni samarali taqsimlashi va iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayonini yaxshilashi mumkin. An’anaviy nazariyalar shuni ko‘rsatadiki, ishlab chiqarish xarajatlarini noto‘liq yoki kechikkan ma’lumotlar asosida hisoblash qaror sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi, bu esa resurslar isrofiga, mahsulot tannarxining oshishiga va bozor raqobatbardoshligining pasayishiga olib keladi.

Ishlab chiqarish xarajatlari hisobini yuritish bir nechta asosiy vazifalarni bajaradi [1]. Birinchidan, u ishlab chiqarish jarayonining har bir bo‘g‘ini bo‘yicha xarajatlarni aniqlash va nazorat qilish imkonini beradi. Masalan, xomashyo, ishchi kuchi, energiya va transport xarajatlari alohida hisobga olinadi, bu esa tannarxni aniq belgilash va mahsulot narxini to‘g‘ri shakllantirish imkonini beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ishlab chiqarish xarajatlarini qat’iy hisobga olgan korxonalarda mahsulot tannarxi o‘rtacha 10-15% samarali boshqariladi, bu esa ularning bozor narxini optimallashtirish va raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi. Ikkinchidan, ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish korxonada resurslaridan samarali foydalanishni ta’minlaydi. Raqamli hisob tizimlari va avtomatlashtirilgan monitoring platformalari yordamida xomashyo va materiallar sarfi, energiya iste’moli va ishchi vaqti real vaqt rejimida kuzatiladi. Bu tizimlar resurslardan ortiqcha foydalanishni aniqlash, isrofnı kamaytirish va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish imkonini beradi. Misol uchun, Avstriya va Germaniya sanoat korxonalarida avtomatlashtirilgan xarajat monitoringi orqali energiya va materiallardan 12-18% tejashga erishilgan, bu esa mahsulot tannarxini sezilarli darajada kamaytirgan.

Uchinchidan, ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish korxonada boshqaruvini raqamli asosda takomillashtirishga xizmat qiladi. Moliyaviy va operatsion qarorlar uchun asosli dalillarni taqdim etuvchi tizimlar rahbariyatga ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirish, byudjetni to‘g‘ri taqsimlash va rentabellikni oshirish imkonini beradi. Big Data va raqamli tahlil vositalari orqali xarajatlarni segmentlash, tendensiyalarni aniqlash va muqobil variantlarni solishtirish mumkin. Shu bilan birga, raqamli hisob tizimlari xodimlar ish faoliyatini monitoring qilish, samaradorlik KPIlarini belgilash va ish jarayonlarini barqaror nazorat qilish imkoniyatini beradi.

To‘rtinchidan, ishlab chiqarish xarajatlarini to‘liq va tizimli hisobga olish korxonada moliyaviy shaffofligini oshiradi. Bu nafaqat ichki nazorat va qaror qabul qilish sifatini yaxshilaydi, balki investorlar va davlat organlari oldidagi hisobdorlikni mustahkamlaydi. Masalan, shaffof xarajat hisobi bo‘lgan korxonalarda investorlar sarmoya kiritishga ko‘proq ishonch bildiradi, bu esa qo‘shimcha moliyaviy resurslarni jalb qilish imkonini yaratadi. Shuningdek, ishlab chiqarish xarajatlari hisobini yuritish brend va mahsulot qiymatini aniqlashda ham muhimdir. Mahsulot tannarxi va resurslardan samarali foydalanish darajasi brendning raqobatbardoshligini, bozor obro‘sinı va iste‘molchi qoniqishini belgilaydi [2]. Raqamli iqtisodiyot sharoitida xarajatlarni real vaqt rejimida kuzatish va tahlil qilish brend menejmentni qo‘llab-quvvatlaydi, strategik marketing va narx siyosatini shakllantirishga yordam beradi.

Ishlab chiqarish xarajatlarini to'liq va tizimli hisobga olish zamonaviy korxonalarda iqtisodiy barqarorlik va raqobatbardoshlikni ta'minlashning asosiy sharti hisoblanadi. Xarajatlarni tizimli hisobga olish orqali korxonada mahsulot tannarxini aniq belgilash, resurslardan samarali foydalanish va moliyaviy qarorlar qabul qilish imkoniyatini oladi. Mahsulot tannarxini noto'liq yoki subyektiv baholash natijasida korxonada bozorda raqobatbardosh narx siyosatini shakllantira olmaydi, bu esa moliyaviy samaradorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Tizimli hisoblash jarayoni xomashyo, ishchi kuchi, energiya, transport va boshqa operatsion xarajatlarni har bir ishlab chiqarish bo'g'ida alohida kuzatish imkonini beradi. Masalan, AQSh va Germaniya korxonalarida ishlab chiqarish jarayonidagi xarajatlarni raqamli tizim orqali kuzatish ishlab chiqarish tannarxini 12-18% aniqlik bilan belgilashga yordam bergan. Shu tarzda xarajatlar segmentlari bo'yicha to'liq ma'lumot mavjudligi, mahsulotning haqiqiy narxini aniqlash va strategik marketing qarorlarini qabul qilish uchun ishonchli ma'lumot manbai sifatida xizmat qiladi. Ishlab chiqarish xarajatlarini tizimli hisobga olish resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi [3]. Raqamli monitoring platformalari yordamida xomashyo sarfi, energiya iste'moli, ishlab chiqarish vaqti va ishchi kuchi real vaqt rejimida kuzatiladi. Bu ortiqcha resurs sarfini aniqlash, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish va isrofni kamaytirish imkonini beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ishlab chiqarish xarajatlarini to'liq hisobga olgan korxonalarda material va energiya tejilishi o'rtacha 10–15% ni tashkil qiladi, bu esa mahsulot tannarxini sezilarli darajada kamaytiradi va korxonada rentabelligini oshiradi. Moliyaviy qarorlar qabul qilish jarayonida ishlab chiqarish xarajatlarini tizimli hisobga olish strategik ahamiyatga ega. Bu jarayon korxonada rahbariyatiga ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, byudjetni optimal taqsimlash va rentabellikni oshirish imkonini beradi. Raqamli tahlil va Big Data vositalari xarajatlarni segmentlash, trendlarni aniqlash va muqobil variantlarni solishtirish imkoniyatini beradi. Shu bilan birga, xarajatlar hisobi menejerlar uchun korxonada resurslarini samarali boshqarish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish va operatsion qarorlarni tezkor qabul qilishda qo'llaniladigan muhim vosita hisoblanadi.

Xarajatlarni to'liq va tizimli hisobga olish moliyaviy shaffoflikni ta'minlaydi va investorlar, banklar hamda davlat organlari oldidagi hisobdorlikni oshiradi. Misol uchun, moliyaviy hisobotlar aniq va tizimli bo'lgan korxonalarda investorlar sarmoya kiritishga yuqori ishonch bildiradi, bu esa qo'shimcha moliyaviy resurslarni jalb qilish va ishlab chiqarishni kengaytirishga imkon yaratadi. Shu bilan birga, moliyaviy shaffoflik korxonaning ichki va tashqi auditorlik jarayonlarini osonlashtiradi. Bundan tashqari, ishlab chiqarish xarajatlarini tizimli hisobga olish brend va mahsulot qiymatini aniqlashda ham muhim rol o'ynaydi. Mahsulot tannarxi va resurslardan samarali foydalanish darajasi brendning raqobatbardoshligini belgilaydi. Raqamli hisob tizimlari yordamida xarajatlarni real vaqt rejimida kuzatish va tahlil qilish korxonada menejmentiga marketing va narx siyosatini samarali shakllantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, xarajatlarni aniq hisoblash korxonaning moliyaviy barqarorligini oshiradi, strategik qarorlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Zamonaviy korxonalarda ishlab chiqarish xarajatlarini raqamli va avtomatlashtirilgan tizimlar orqali hisobga olish boshqaruv jarayonini soddalashtirish va strategik hamda operatsion qarorlarning sifatini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. An'anaviy, qo'lda yuritiladigan xarajat hisob tizimlarida ma'lumotlar kechikib yoki qisman kiritilishi sababli qarorlar subyektiv bo'lishi, resurslar samaradorligi pasayishi va moliyaviy yo'qotishlar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli raqamli va avtomatlashtirilgan hisob tizimlari korxonada boshqaruvini optimallashtirishga xizmat qiladi. Avvalo, raqamli tizimlar real vaqt rejimida xarajatlarni kuzatish imkonini beradi. Xomashyo,

energiya, ishchi kuchi va ishlab chiqarish vositalari bo'yicha xarajatlar avtomatik tarzda tizimga kiritiladi va tahlil qilinadi. Misol uchun, Shvetsariyaning bir qator sanoat korxonalarida ERP tizimlari yordamida xarajatlar monitoringi joriy etilgan, natijada ishlab chiqarish jarayonidagi resurslardan ortiqcha foydalanish 15% ga kamaygan. Real vaqt rejimidagi kuzatuv rahbariyatga darhol qaror qabul qilish, ishlab chiqarish rejasini optimallashtirish va byudjetni qayta taqsimlash imkonini beradi.

Ikkinchidan, avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida strategik qarorlar sifatini oshirish mumkin. Raqamli hisob tizimlari ishlab chiqarish xarajatlari bo'yicha to'plangan ma'lumotlarni tahlil qiladi, tendensiyalar va xarajat segmentlarini aniqlaydi, shuningdek, mahsulot tannarxi va rentabellikni prognoz qiladi [4]. Bu rahbariyatga ishlab chiqarish hajmi, resurslar taqsimoti va investitsiya strategiyasini aniqlashda asosli dalillar taqdim etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ERP va moliyaviy analitik platformalarni joriy qilgan korxonalarda qarorlar qabul qilish jarayoni 20-25% tezlashadi va moliyaviy samaradorlik sezilarli darajada oshadi.

Uchinchidan, raqamli va avtomatlashtirilgan tizimlar operatsion qarorlarni optimallashtirishda ham samarali ishlaydi. Masalan, ishlab chiqarish liniyalarida energiya yoki xomashyo sarfi ortib ketgan holatlarda tizim avtomatik signal beradi va korxonah rahbariyatiga yoki ishlab chiqarish boshlig'iga tegishli choralarni ko'rish imkonini beradi. Shu tarzda, ishlab chiqarish jarayonida kechikishlar, ortiqcha xarajatlar yoki mahsulot sifatidagi pasayishlar oldini olish mumkin. Bundan tashqari, raqamli tizimlar korxonah ichidagi shaffoflikni oshiradi. Xarajatlar, resurslar va ishlab chiqarish jarayoni haqidagi ma'lumotlar tizimli va avtomatik tarzda saqlanadi, xodimlar va rahbariyat ushbu ma'lumotlarga istalgan vaqtda kirish imkoniga ega bo'ladi. Bu auditorlik jarayonini soddalashtiradi va moliyaviy hisobotlarning aniqligi va ishonchligini oshiradi. Shu bilan birga, moliyaviy va strategik qarorlarni qabul qilishda risklarni kamaytiradi, resurslar isrofini oldini oladi. Shuningdek, avtomatlashtirilgan tizimlar korxonah boshqaruvining raqamli integratsiyasini ta'minlaydi. ERP, MES (Manufacturing Execution System) va moliyaviy tahlil platformalari bir-biriga ulanib, ishlab chiqarish jarayoni, moliya va marketing ma'lumotlarini birlashtiradi. Natijada rahbariyat korxonahning barcha faoliyat yo'nalishlari bo'yicha real va ishonchli ma'lumotga ega bo'ladi, bu esa strategik qarorlar sifatini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, ishlab chiqarish xarajatlarini raqamli va avtomatlashtirilgan tizimlar orqali hisobga olish korxonah boshqaruvini soddalashtiradi, resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi va qaror qabul qilish jarayonining sifatini sezilarli darajada oshiradi. Ushbu tizimlar strategik va operatsion qarorlarni tezkor, asosli va ishonchli qilish imkonini beradi, moliyaviy shaffoflikni mustahkamlaydi va korxonahning raqobatbardoshligini oshiradi. Shu sababli har bir zamonaviy ishlab chiqaruvchi korxonah uchun raqamli va avtomatlashtirilgan hisob tizimlarini joriy etish iqtisodiy samaradorlik va barqaror rivojlanish uchun muhim shart hisoblanadi.

References:

1. A.A.Karimov, J.E. Kurbanbayev, S.A. Jumanazarov. Buxgalteriya hisobi 1-qism: Darslik. T.: "Iqtisod-Moliya", 2020. b.
2. A.A.Karimov, F.B. Kiliicheva, N. Imamova. Biznesda buxgalteriya hisobi (F1). Ingliz tilidan tarjima / Tahrir. va so'zboshi bilan.. - T.: "Iqtisod-moliya", 2022. - 238 b.
3. N.Toshmamatov. Buxgalteriya hisobi nazriyasi [Matn]: Darslik. Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti, 2019.376 bet.
4. Dusmuratov R.D.. Buxgalteriya bisobi nazariyasi. – T.: "Fan va texnologiya", 2013. – 476 bet.